

Роман ГОРАК

НЕ СТАЛО БОРИСА МІРУСА...

Не стало Бориса Міруса...

Тринадцятого квітня 2021 р. обірвалась ще одна нитка, що в'язала нас з епохою корифеїв театру, які виконали свою історичну місію так, як не змогли виконати представники жодного іншого виду мистецтва.

Не стало Бориса Міруса.

Він походив з села Синякове, що тепер є одним з передмість Чорткова; народився 19 серпня 1928 року. Ті краї називають Золотим Поділлям. Звідти Соломія Крушельницька. Звідти Богдан і Левко Лепкі, що сотворили безсмертний прощальний гімн українців "Чуєш, брате мій"; той гімн прозвучав останнім дарунком йому, Великому Акторові, на Личаківському цвинтарі у Львові від усіх, хто шанував його талант, за незрадливе служіння Національному академічному українському драматичному театру імені Марії Заньковецької. Душа Актора приєдналась до довгої вервиці тих, хто вже ніколи не повернеться і про кого не маємо права забувати.

У думці зринали вірші Миколи Некрасова, написані на смерть Тараса Шевченка:

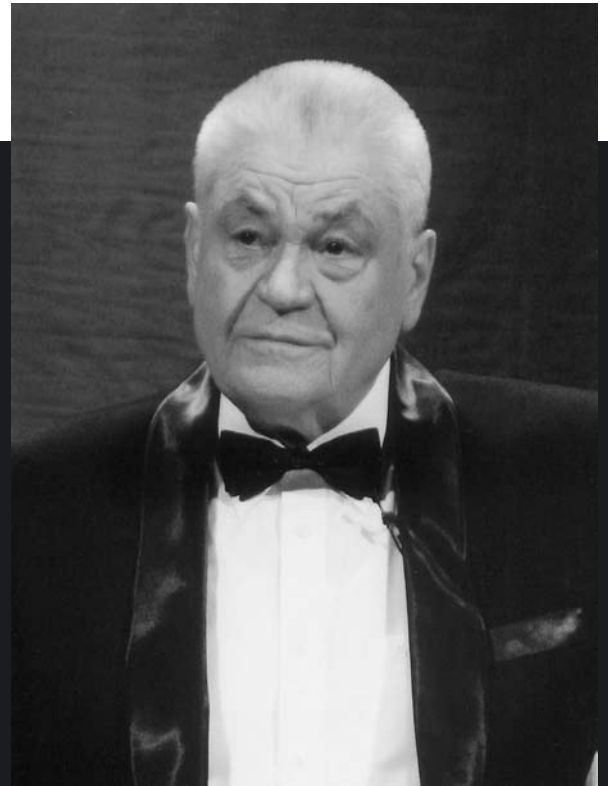
Все йому знане: тюрма петербурзькая,
Допит, заслання, жандармів люб'язності,
Сині, безкраї степи оренбурзькії,
Грати залізні... У скруті, в незнаності,
Вічно образи холодні приймаючи,
Жив він солдатом – з солдатами нужденними,
Міг і загинуть від лиха щоденного,
Певне, що й жив лиш того дожидаючи.

(Переклад П. Усенка)

Правда, тюрма була радянською, степи не оренбурзькі, – була вічна мерзлота і вугільні нори Півночі, де в'язневі подавали порціями повітря, аби не задихнувся...

І все ж він був щасливою людиною. Дякував Творцеві, що він артист. Своїх вісім найкращих років, проведених на каторзі у Воркуті, він віддав людям, аби хоч рідним словом полегшити їхнє становище, підтримати дух, нагадати про рідний край, який чекає на їхнє повернення: бо боротьба ще не закінчена...

Після каторжної праці, коли підкошувались ноги і паморочився світ, замість хвили відпочинку йшов, аби підготувати для них чергову виставу.

Борис Мірус

Йому за це платили любов'ю, якою рідко коли міг похвалитись будь-який артист. В'язні ризикували своїм життям, аби зберегти його, охоронити від мстивих лап озвірілого начальства, яке за кожної нагоди відправляло його до карцера з цементованою долівкою, де мусив спати.

Утік з рідного села до Львова, аби захватись від рук НКВД. Знав, що коли повернеться, то буде знищений, як його брати й сотні людей у відомій своїми звірствами тюрмі в Чорткові... Спочатку його врятували курси кіномеханіків пересувних установок, потім ті ж курси для стаціонарних установок, потім навчання в Політехнічному інституті, куди брали всіх охочих просто з вулиці, без вступних екзаменів. Не знав, як житиме далі, поки одного дня не надбав оголошення про набір у студію Театру ім. Марії Заньковецької, який із Запоріжжя щойно переїхав у Львів.

...Набрався відваги зайти через службовий вхід. Ніби якась невідома і незбагненна сила штовхнула його туди. Підійшов якийсь чоловік і запитав, кого він шукає. Це був посланець долі. Розповів йому

Борис Мірус.
Під час навчання у театральній студії.

все, як на сповіді, чого він тут і чого не може повернутись додому. Тим посланцем був артист театру Роман Гузій. Вислухавши хлопця, вирішив підготувати його до вступу.

Перед комісією прочитав вірша, якого готував з Романом Гузієм, потім прозу. Сам відчув, що погано. Цілком впав на духові. Потім казали зіграти етюд: хлопця ведуть на розстріл, і він має крикнути ворогам: “За що?”

Яка іронія долі! Ніби це вели на розстріл не якогось хлопця, а його. Зіграв те, що чекало його. Підійшов один з членів екзаменаційної комісії, поклав йому руку на плече і сказав, що він прийнятий у студію.

Доля дала йому учителів, яким був вдячний до смерті. Вони виправили його ваду мови. Він став улюбленим учнем Віктора Івченка, видатного режисера театру, а відтак і кіно.

Уже студійцем мав щастя грати з Лесею Кривицькою, великою актрисою передвоєнного театру Володимира Блавацького; з легендарним актором театру “Руської бесіди” Іваном Рубчаком, а також корифеєм театру та учнем Марії Заньковецької Борисом Романицьким.

Випуск театральної студії Театру ім. Марії Заньковецької 1945–1948 р.

Блискуче зіграна головна роль у дипломній роботі “Сгор Буличов та інші” Максима Горького відкрила йому дорогу в трупу заньківчан. Кореспондент “Львовской правды” в рецензії на виставу писав: якщо таких артистів випускає студія театру, то в цього театру велике майбутнє. Борисові Мірусу було тоді двадцять років.

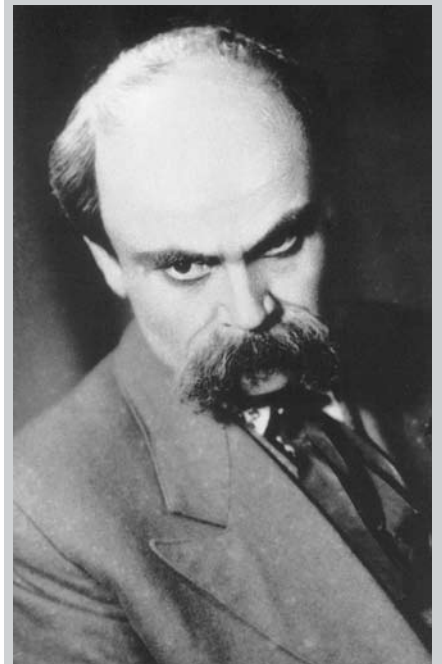
А невдовзі він мав зіграти в другому складі роль Андрія Белугіна у п’єсі О. Островського та М. Соловйова “Одруження Белугіна”. В першому складі цю роль готував Олександр Гай, пізніше народний артист СРСР, який приїхав з Москви і на артистів провінційного Львова дивився зверхньо. Після двох прем’єрних спектаклів він втратив голос. Виставу, тим більше прем’єрну, не можна було відмінити. З однієї вранішньої репетиції в цій ролі Віктор Івченко випустив на сцену свого учня Бориса Міруса. Яка величезна віра вчителя! Весь театр прийшов на виставу. Про неймовірний успіх Бориса досі з подробицями розповідають старші актори молодшому поколінню.

На одній з вистав був присутній Іван Чабаненко, який обіймав посаду в уряді, що відповідала теперішньому статусу міністра культури. Він був одночасно й викладачем Київського театрального інституту (нині – Київський національний університет театру, кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого – *ред.*). Захоплений роботою молодого артиста, зустрівся з ним і запросив вступити на навчання в інституті в його групу, до того ж обіцяв йому організувати перегляд усіх вистав МХАТу, що на той час мав бути на гастролях у Києві.

Слова дотримав. Коли Борис Мірус йшов на спектакль “Ярмарок лихослів’я”, його схопили п’ятеро енкаведистів і відвезли до внутрішньої в’язниці НКВД на вулиці Короленка, 33. Його узяли за емісара від Західної України, який приїхав перевіряти мережу підпільної антирадянської організації на Наддніпрянській Україні. Затримали на підставі фальшивих свідчень його колишнього друга, студента театрального інституту, що не витримав катувань та зізнався в існуванні якоїсь мітичної націоналістичної організації, емісаром якої нібито був Борис Мірус. Його жорстоко катували. Від побоїв злазила шкіра з обличчя та грудей. Йому ламали руки і примушували зізнатись, але все було даремно. Йому інкримінували замах на вбивство першо-

Борис Мірус – Остап у виставі “Тарас Бульба” за М. Гоголем. Режисер – Борис Тягно. Театр ім. М. Заньковецької, 1958 р.

Борис Мірус – Тарас Шевченко у виставі “Невольник” М. Кропивницького за Т. Шевченком. Режисер – Олекса Ріпко. Театр ім. М. Заньковецької, 1961р.

Борис Мірус – Пузир, Борис Яременко – Феноген у виставі “Хазяїн” І. Карпенка-Карого. Режисер – Олексій Ріпко. Театр ім. М. Заньковецької, 1970 р.

Борис Мірус – Чепурний, Любов Каганова – Ліза у виставі “Діти сонця” М. Горького. Режисер – Михайло Гіляровський. Театр ім. М. Заньковецької, 1968 р. Архів театру.

Борис Мірус – Подушечка у виставі “На сьомому небі” М. Зарудного. Режисер – Михайло Гіляровський, 1968 р.

го секретаря ВККП України тов. Микити Хрущова. Слідчі втомились його колективно катувати, але він відкидав усі звинувачення, не назвав жодного прізвища “спільників”. Врешті слідчі почали благати: якщо не хоче “взяти” на себе організацію вбивства М. Хрущова, то щоб признався бодай у чомусь “націоналістичному”. Живим звідси ще ніхто з тих не виходив, хто не зізнавався, і, зрештою, він псував їм усі сподівання на нагороди за розкриття злочину. Врешті і співкамерники почали вмовляти “признатись” хоч у якомусь дрібному злочині, бо інакше закатують. Вмовили.

Його засудили на підставі знаменитих статей 54-1а та 54-11 на десять років. Він їхав у концтабір, “благословений” словами начальника слідчого відділу: “Запам’ятай: своє відсидиш, але спокою тобі ніколи не дадуть. Бо ти українець”. Лікарська комісія кваліфікувала його як в’язня категорії ТФТ (“тяжелый физический труд”). Вирушав у “Речлагерь”, на Воркуту, де половина в’язнів були українці, а решта – люди з усіх куточків колишнього Радянського Союзу.

На шахті опинилось чимало митців, доля яких була подібна до його. Вони створили драматичну групу художньої самодіяльності. До групи приєднався і Мірус. Режисером був Гліб Затворницький, який від катувань втратив слух. У тій трупі на диво гарно розвивався талант Бориса Міруса. У табірному театрі він зіграв роль купця Восьмибрата в п’єсі О. Островського “Ліс”, Городничого в “Ревізорі” М. Гоголя, Смирнова у водевілі А. Чехова “Ведмідь”, Подхалюзіна з п’єси О. Островського “Свої люди – поквитасємось”.

Театр існував, бо серед учасників трупи був полковник КДБ, інкогніто вклинений серед в’язнів (до речі, великий прихильник театру).

Артисти збирались у приміщенні табірної їдальні після виснажливої праці на шахті. На жаль, Гліба Затворницького “с речами” забрали на етап, і театр залишився без режисера. Тоді його роль узяв на себе Борис Мірус і поставив “Шельменка-денщика” Г. Квітки-Основ’яненка. На тому театр припинив своє існування. Бориса Міруса відправили на найглибший рівень шахти, а за спротив знуцанню пізніше опинився у шахті, де працювали смертники. Друзі організували йому і там охорону. До кінця своїх днів згадуватиме своїх ангелів-охоронців в розмовах з дивізійником “Таличини” З. Врублевським, єдиному, хто з усіх табірних друзів живе досі у Львові, Л. Мокрому та С. Заячківському.

Врешті, завдяки артистам московських театрів, його врятували, залучивши до колективу табірної культбригади, яка існувала завдяки повстанцям Кінгіру. Борис Мірус був єдиним у цій великій бригаді українцем – та ще й “западником”.

Тільки 18 вересня 1956 р. Бориса Міруса звільнили. Про повернення додому не могло бути й мови. Поїхав на Південь до товаришки, теж з “культбригади”. Проте театр манив до себе. Правдами й неправдами добився до Києва, до свого вчителя Віктора Івченка, який організовував театр кіноактора. Взяв участь у конкурсі, де показав етюд зі “Скупого лицаря” О. Пушкіна та розповів свою біографію, зокрема й про “замах” на М. Хрущова. Історію слухали, затамувавши дихання. Його кинулись відразу запрошувати на головні ролі найвідоміші режисери Союзу. Зіграв у декількох фільмах.

Хотів повернутись до Львова, у Театр ім. Марії Заньковецької, де починав свою дорогу у мистецтво. У березні 1957-го переступив поріг рідного театру у Львові. Дружина переїхала до його батьків у Чортків разом з сином Михайлом.

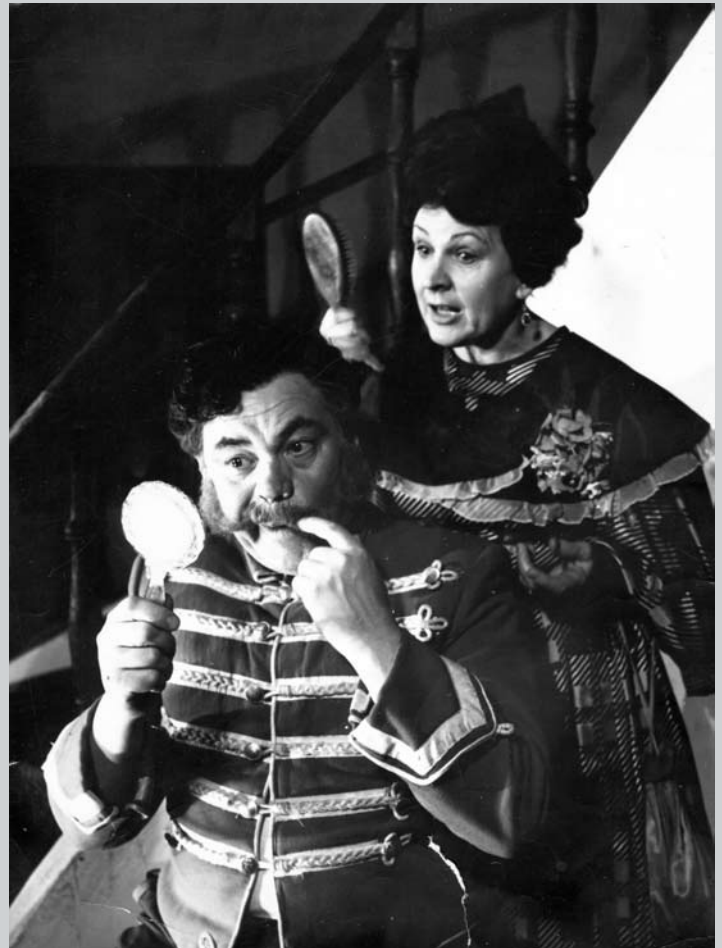
Минуле тягнулось довгим чорним шлейфом за ним. Він категорично відмовився від співпраці з КГБ, до якої його силували; тоді йому “пообіцяли”: жодних зйомок у кіно не буде, і ніколи йому не дослужитись до високих звань. Коли звертався в обком партії за помешканням для сім’ї, то йому відповідали, що він ще замало сидів у таборах. Вистава за п’єсою М. Зарудного “Тил” єдина в історії Театру ім. Марії Заньковецької відзначена була Шевченківською премією (тоді – Державна премія України ім. Т. Г. Шевченка – ред.). Головну роль у ній виконував Борис Мірус, і Шевченківський комітет приймав цю виставу, коли грав саме він. Однак його викреслили зі списку. Нагороду дістав секретар партосередку театру, який навіть не був зайнятий у виставі, коли її приймала комісія.

Понад два роки доводилось ночувати то на вокзалі, то у гримерній, то у підсобних театральних приміщеннях, куди на свій страх та ризик його пускали вахтери на прохідній. Врешті, дякуючи допомозі друзів, він отримав помешкання, і дружина з сином переїхала до Львова.

Через свідомо розіграні інтриги вимушений був розлучитися з дружиною, і знову почалося: ночівлі по вокзалах, гримерних театру, поки не одружився вдруге – Марія, Марічка стала до кінця свого життя вірною його супутницею.

...А він творив. Кожна нова роль все більше й більше переконувала його в тому, що театр став справді національним.

Він творив знакові ролі, які з’являються тоді, коли суть актора і суть героя зливаються в одне ціле, коли не може бути й рисочки неправди. Такою була майже епізодична роль Тараса Шевченка у виставі О. Ріпка “Невольник”. Був то рік 1961-й. Були то ті часи, коли у Львові, як і по всій Україні, на Шевченківських вечорах забороняли виконувати “Заповіт”, тож люди вставали зі сльозами в очах, коли лунало – “Реве та

Борис Мірус – Майор, Анна Босенко – Диндальська у виставі “Дами і гусари” А. Фредра. Режисер – Збігнєв Хшановський. Театр ім. М. Заньковецької, 1976 р.

Василь Сушицький, Борис Мірус, Володимир Глухий у виставі “Човен хитається” Я. Галана. Режисер – Олекса Ріпка. Театр ім. М. Заньковецької, 1980 р.

Богдан Кох та Борис Мірус у виставі “Маскарад” М. Лермонтова. Режисер – Олекса Ріпко. Львівський академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 1982 р.

стогне”. Коли ж і це заборонили, і замість святих для кожного українця пісень, виконували російською кантату “Поєма про Україну” А. Александрова; у фіналі якихось пів хвилини звучить “Реє та стогне”. І того було досить, щоб зривався на рівні ноги зал і аплодував, здавалось, довше, ніж тривала сама кантата. І це був відвертий і відкритий протест!

І от “Невольник”. І от на бранному полі, вкритому тілами козаків, загиблих під час битви з татарською ордою, з’являється Тарас Шевченко. Він підходив до кожного, вкривав червоною китайкою обличчя полеглого. А потім виходив уперед і читав: “Минулося. Осталися / Могили по полю”. Всі зривалися з місць, вибухали оплесками, які довго-довго не вшухали, а він, Борис Мірус, у портретному гримі стояв і кидав погляд у зал, і кожному здавалося, що у цю мить торкається нас поглядом Шевченко і запитує, що ми зробили, щоб виконати його Заповіт.

Тим поглядом без слів мав право звернутись до нас тільки він – Борис Мірус, в’язень сталінських концтаборів...

І от комусь у голову приходить, що роль Леніна у виставі “Третя Патетична” треба довірити... Борисові Мірусу. Аби “набратись ленінського духу”, його посилають у Москву по науку. Набрався. Борис Смірнов, який створив стандартний образ Леніна, спостерігаючи за “наукою” Бориса Міруса, на по-

Борис Мірус – Бонд, Катерина Хом’як – Робсон у виставі “Квартет” Р. Харвуда. Режисер – Володимир Борисяк. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2003 р.

дарованій йому світлині накреслив слова: “Желаю тебе от всего сердца, чтоб твой Ленин прозвучал на весь Союз”. Не прозвучав. Хоч ідея була на рівні геніяльної. Це ж уперше роль Леніна мав відтворити каторжанин з тих таборів, що їх людству подарував вождь всесвітньої революції.

Режисери часом побоювались довіряти Борису Мірусу ролі, в яких артист зумів би віднайти те, що вони самі не могли (чи то не хотіли) помічати. Хіба глядач не бачив, що Гітлер, роль якого грав Борис Мірус у виставі І. Рачади “Коли мертві оживають”, вже надто нагадував вождя всесвітньої революції, коли той охоплював руками глобус, уявляючи, ніби замкнув у своїх обіймах весь світ.

Остороги режисерів бували часом навіть перебільшені. Актор мав вийти на сцену в ролі Едгара у виставі за п'єсою В. Шекспіра “Король Лір”, а режисер, боячись неприємностей, зняв його з цієї ролі.

У “Хазяїні” І. Карпенка-Карого він зумів несподівано для всіх зіграти глибоко трагічну, а не звично комедійну чи навіть карикатурну роль українського селянина Пузиря. Артист добачив у ній національну трагедійну рису.

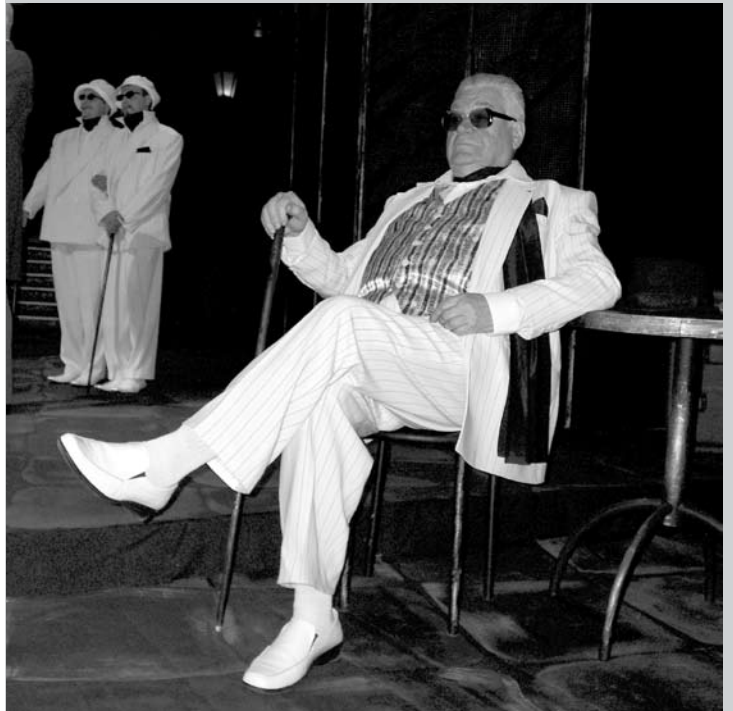
Так постало на сцені понад 200 різнопланових великих і малих персонажів, кожний з яких освітлений великим даром талановитого виконавця.

1991 р. став народним артистом України. Став почесним громадянином рідного міста Чорткова. Востаннє був у Чорткові на запрошення міського голови. Тоді Б. Мірусові виповнилось 90 років. Уже не було поміж живих нікого з його братів та сестер. Син Михайло, військовий моряк-підводник, помер від радіаційного опромінення.

Після смерті дружини Марії у 2017 р. ним опікувалася племінниця Олена, дочка двоюрідного брата Антона, який, як і він, був в'язнем сталінських концтаборів Півночі, та котрому не дозволили після звільнення повернутись додому.

Залишив по собі дві книжки, перша з яких – “Спогади артиста” – вийшла у Тернополі 2000 р., а друга, “Мої 70 заньківчанських літ”, видана до 90-річчя артиста. Про своє життя міг сказати, що “не мав зерна неправди за собою”. Турбувався про долю рідного театру, про його молоде покоління, якому передав естафету вірного служіння народів, що її колись передали йому самому корифеї української сцени.

Борис Мірус – Фон Граве у виставі “Сільва” І. Кальмана. Режисер – Федір Стригун. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2007 р.

Борис Мірус – Дворецький у виставі “Візит літньої пані” Ф. Дюрренматта. Режисер – Федір Стригун. Національний академічний драматичний театр ім. М. Заньковецької, 2005 р.

